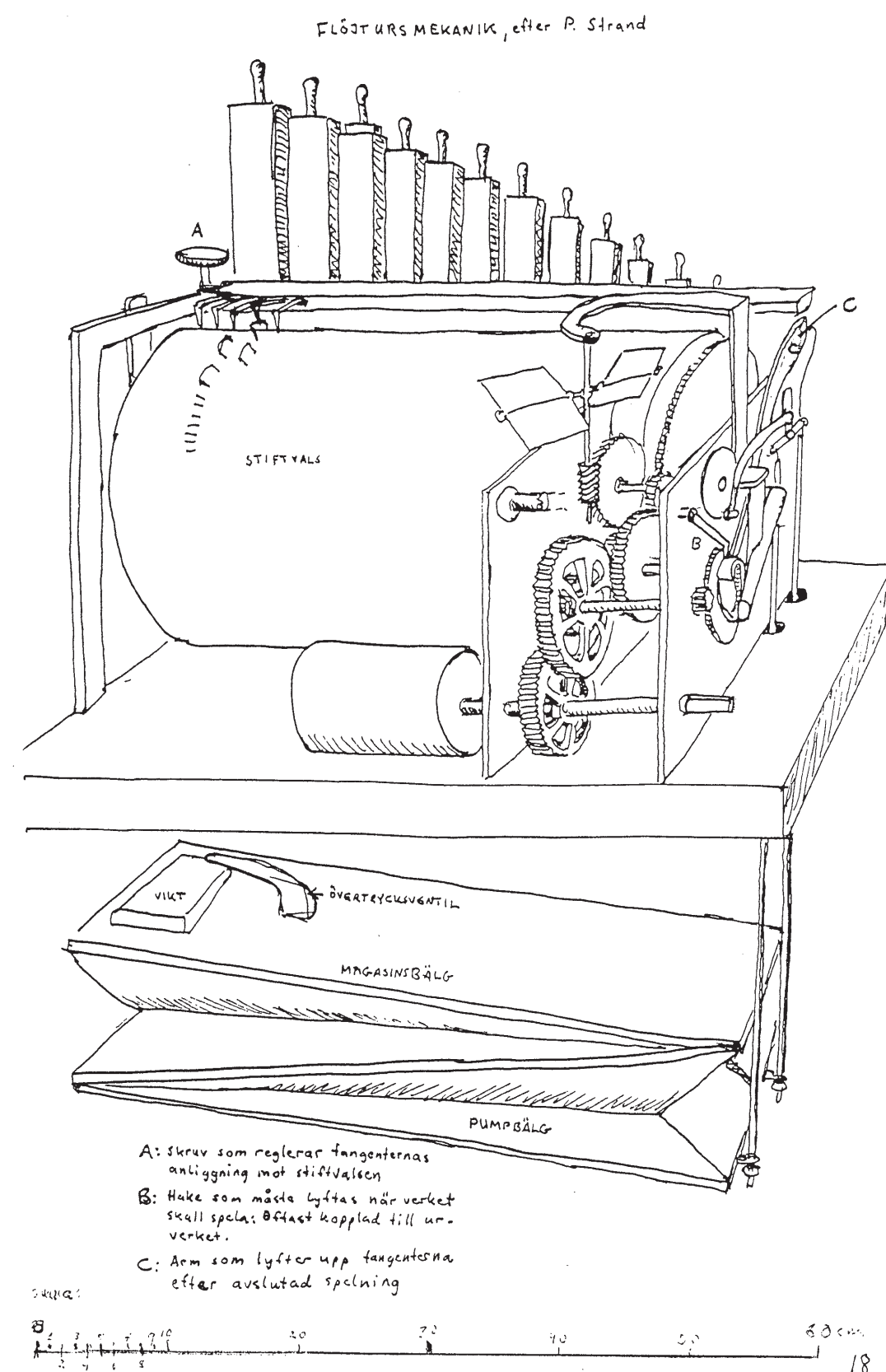

METALLANALYS FÖR PROVENIENS? Spelur från 1700-talet

Spelur

Spelur är golvur med automatiska spelverk som spelar längre eller kortare musikstycken. Musiken är programmerad på en träcylinder som drivs av ett spelverk och, i exemplet ovan, aktiverar en liten orgel i uret. Under andra hälften av 1700-talet hade speluret ett uppsving i högre ståndskretsar i Sverige. Den bäst kände byggarren i Sverige hette Pehr Strand (c 1758–1826).

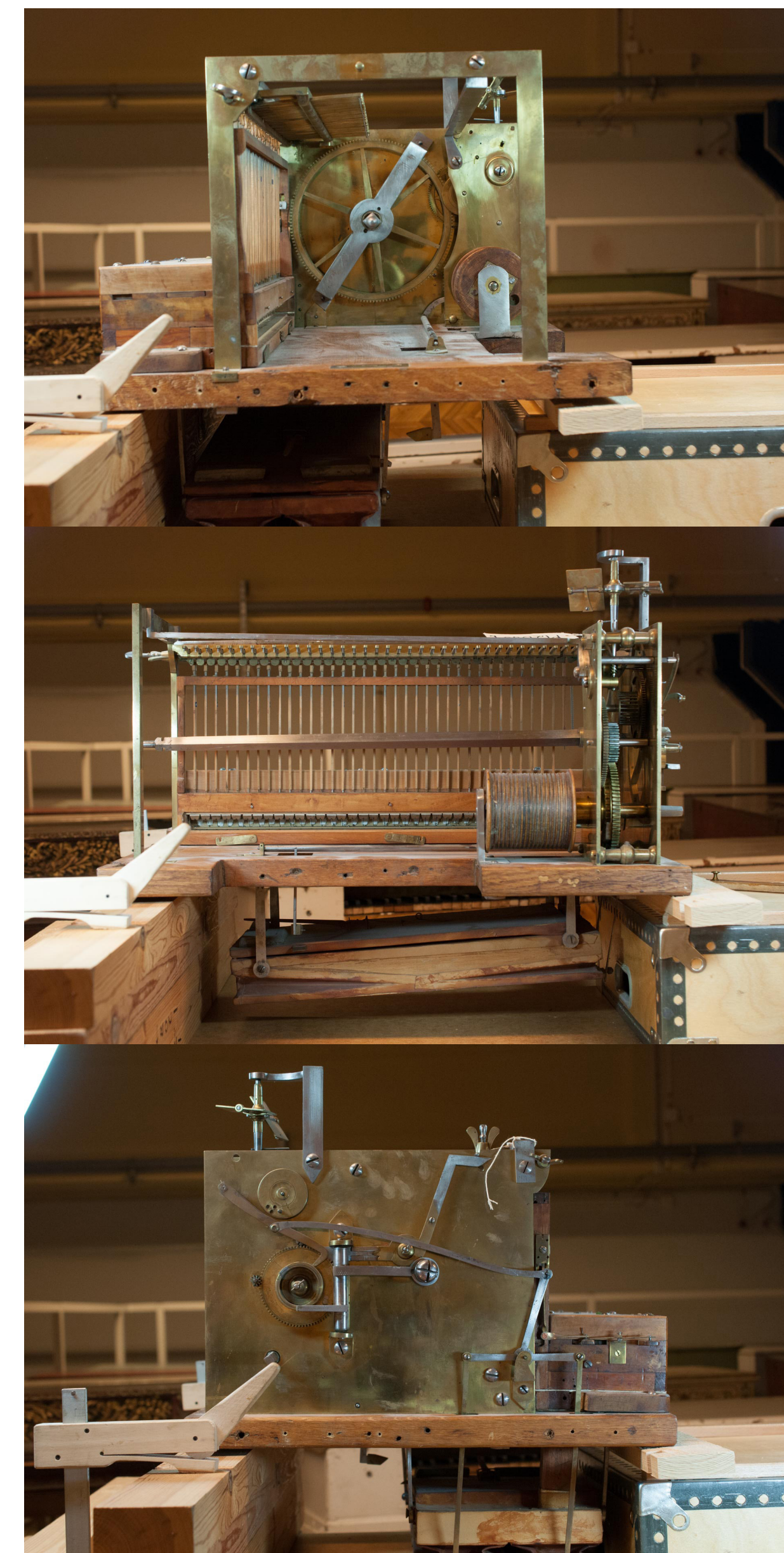
I några fall är uren signerade, varför attribuering är relativt enkel, även om spelurets proveniens kan vara nog så svår att dokumentera. Speluret i bilden ovan har attribuerats till Pehr Strand, men vid en närmare undersökning visar det sig att flera tydliga detaljer pekar mot att uret kommer från Berlin, och Christian Ernst Klemeyers (1739–1799) verkstad. Även om dessa detaljer är entydiga, så kompliceras situationen

av en svårtydd signatur på en konstruktionsdetalj i speluret. Eventuellt kan den signaturen utläsas som ”P Strand”. En rimlig förklaring är att uret vid någon tidpunkt behövde repareras, och fick då signaturen av reparatören. Frågan är dock vad andra metoder, t.ex. analys av mässingen i speluret, kan bidra med i arbetet med att skriva spelurets historia.

Vanligtvis är det träpipor i den lilla orgeln, men i vissa spelur finns det dessutom metallpipor. Vi vet att Pehr Strand även byggde kyrkorglar, men vi är osäkra om han under hela sin verksamhetsperiod tillverkade piporna själv. En analys av blytennlegeringen i orgelpiporna kanske kan bidra till att identifiera samband mellan instrument och instrumentbyggare i Stockholm omkring 1800.

Analys av mässing

Speluret innehåller rikligt med mässing. Mässingen i svenska spelur torde komma från något av de svenska mässingsbruket, och kopparn troligen från Falun. Enligt annan forskning var Messingwerk Hegermühle, nära Neustadt-Eberswalde, en viktig leverantör av mässing för instrumentmakare i Berlin i slutet av 1700-talet. Kan en analys av mässingen bidra till att ursprungsbestämma speluret?

Analys av bly-tennlegering

Orgelpipor av metall tillverkades enligt vissa ”recept”. Någon kartläggning av sammansättningen i förhållande till en specifik orgelbyggare har inte gjorts. Detta är oftast inte nödvändigt då orgelbyggaren för enskilda kyrkorglar i de allra flesta fall är känd. När det gäller spelur är situationen komplex, inte minst då flera olika hantverk är inblandade (urmakeri, instrumentbyggeri, bildhuggeri och målning). Kan en analys av metallpiporna hjälpa till att identifiera byggaren av piporna?

Heritage Science Forum 2019
Göteborg 3–4 dec

johan.norrback@hsm.gu.se